

DOI 10.33099/2618-1614-2020-11-2-25-30

УДК 340.116::355/359

В. В. Топольницький,

кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського,
підполковник юстиції,

В. Д. Левчук,

заслужений юрист України,
старший науковий співробітник
центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

Удосконалення системи військового законодавства як передумова його кодифікації

Статтю присвячено визначенню передумов кодифікації військового законодавства, здійснено аналіз законодавства у сфері оборони, з'ясовано основні причини, які сприяли започаткуванню вдосконалення системи військового законодавства, та виявлено деякі неузгодженості положень військового законодавства, що може стати підґрунтям для кодифікації законодавства у сфері оборони.

Ключові слова: військове законодавство, законодавство у сфері оборони, кодифікація законодавства, обороноздатність, регулювання у сфері оборони.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні відповідно до прийнятих стратегічних рішень започатковані процеси проведення оборонної реформи та розбудови нової моделі сектору безпеки та оборони. Це стосується насамперед удосконалення системи військового законодавства та підвищення обороноздатності держави з урахуванням сучасних викликів і загроз національній безпеці. Особливості впровадження реформ зумовлені складною воєнно-політичною, оперативно-стратегічною та економічною ситуацією, яка виникла внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Нині Збройні Сили України перебувають у процесі трансформації та приведення до сумісності зі збройними силами країн – членів НАТО, що є основою зміцнення обороноздатності держави. За цих умов першочерговими заходами є зміна системи управління та побудови Збройних Сил України з відповідною зміною правових основ діяльності, що передбачає вдосконалення військового законодавства, враховуючи нові форми і способи ведення операцій (бойових, спеціальних дій), удосконалення питань організації та ведення територіальної оборони України, створення і підготовки військового резерву.

Проблема вдосконалення системи військового законодавства є предметом виняткової уваги науковців, політиків та громадськості. Це пов'язано насамперед з наявністю великої кількості законодавчих актів, які перебувають здебільшого в несистематизованому вигляді, що ускладнює вивчення й застосування цього законодавства. У будь-якій державі світу оборона держави, захист її національних інтересів і суверенітету ґрунтуються на належному законодавчому регулюванні та відповідних наукових дослідженнях.

Водночас законодавчі акти у сфері оборони, прийняті до 2014 р., не повною мірою відповідають вимогам сьогодення, а здійснені органами державної влади заходи з протидії потужному інформаційному та пропагандистському впливу Російської Федерації на функціонування вітчизняної системи органів державної влади, починаючи від моменту проголошення незалежності України, продемонстрували безсилля цієї системи та сприяли виникненню окреслених проблем. В умовах міжнародного збройного конфлікту, який триває на сході України, після тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей, проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, нагальною стає проблема вдосконалення й розвитку системи національного військового законодавства, що стане в подальшому передумовою його кодифікації та сприятиме підвищенню обороноздатності держави.

Дослідженням окремих аспектів цієї проблеми в різні часи займалися чимало науковців, а тому окремі їх погляди і твердження ми розглянемо в статті нижче.

Метою статті є аналіз законодавства у сфері оборони, з'ясування основних причин, які сприяли започаткуванню

його вдосконалення, та виявлення деяких неузгодженостей положень військового законодавства, що може стати підґрунтям для кодифікації законодавства у сфері оборони.

Стратегічною метою вдосконалення системи військового законодавства є:

- підвищення якості законодавчого регулювання діяльності Збройних Сил України та сил оборони в умовах ведення збройної агресії проти України;
- розроблення Концепції кодифікації законодавства у сфері оборони, яка відповідатиме сучасним завданням, що покладаються на Збройні Сили України та сили оборони з урахуванням досвіду збройних сил Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору, та запровадить ефективний механізм з урегулювання відносин у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Ключова роль в ефективному реформуванні й розвитку сектору безпеки та оборони України належить державі, яка встановлює стратегічні цілі, забезпечує ресурсну підтримку та вимагає не лише якісно стабільної, сучасної розгалуженої системи актів військового законодавства, а й ефективного їх утілення.

Система актів військового законодавства налічує лише стосовно життєдіяльності Збройних Сил України не менше 30 законів, 800 нормативно-правових актів на рівні Президента, Кабінету Міністрів України тощо [1, с. 211]. Однак важливо зазначити, що предмети регулювання актів військового законодавства між собою перетинаються, а в деяких з них існують численні повтори одних і тих самих положень та дефініцій. Відсутня також цілісна узгоджена система правових норм у сфері оборони та водночас наявна надмірна їх деталізація, що значно ускладнює процес нормативно-правового регулювання, замість закріплення на законодавчому рівні основних, загальних норм, які регулюють найважливіші відносини у сфері оборони. Унаслідок цього між окремими положеннями законодавства виникають колізії, неузгодженості норм, понять і категорій.

Важливо також зазначити, що до актів військового законодавства за останній час частково вносилися лише окремі зміни з метою впровадження заходів з проведення антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил, розмежування підпорядкування керівництва Збройних Сил України тощо, без урахування принципу системності. З огляду на викладене перед наукою постало питання про те, які саме норми військового законодавства мають бути кодифікованими. Спроби вирішення цього завдання, якщо брати до уваги Військові статuti Збройних Сил України, обмежилися лише впорядкуванням чотирьох основних систематизованих груп (норм), які регулюють порядок проходження (несення) служби в добовому наряді, несення вартової та гарнізонної служби, правила та стройові прийоми для військовослужбовців, а також їхню дисциплінарну відповідальність.

Безсумнівно, що вдосконалення законодавства – це тривалий у часі, планомірний та динамічний процес, який є складовою його розвитку і регламентує організацію та функціонування певних суб'єктів у відносинах з державою. Це стосується також військового законодавства (законодавства у сфері оборони), що є основою підвищення боєздатності Збройних Сил України та сил оборони, особливо в умовах здійснення відсічі збройній агресії Російської Федерації. Варто відмітити, що дотримуються цих поглядів і деякі науковці, зокрема І. М. Шопіна та О. О. Гущин зазначають, що «реальні події 2014 року засвідчили, що внаслідок цілого комплексу об'єктивних і суб'єктивних причин питанням розвитку законодавства, яке регламентує функціонування сил оборони, не приділялося достатньо уваги. Це призвело до наявності численних суперечностей та прогалин у правовому регулюванні, його невідповідності актуальній геополітичній ситуації, міжнародним зобов'язанням України, сучасному стану розвитку суспільних та міждержавних відносин» [2, с. 144].

Більше того, починаючи з 2000 р. з поля зору українських науковців на два десятиліття «випала» проблематика досліджень зі спеціальності «Військове право, військові проблеми міжнародного права» (шифр 20.02.03), унаслідок виключення цієї спеціальності з Переліку спеціальностей, за якими проводився захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук та присвоєння вчених звань [3]. Відсутність дисертаційних досліджень зі спеціальності «Військове право» призвела до значного впливу науковців до інших спеціальностей, у зв'язку із чим за вказаний період значно знизилася якість актів військового законодавства, що спричинило нівелювання у Збройних Силах України теоретико-методологічного підґрунтя з підвищення боєздатності та обороноздатності держави загалом. Слід також погодитися з думкою, що «наукові напрацювання сприяють удосконаленню військового законодавства – сукупності правових норм, якими регулюються військово-правові відносини» [4, с. 98].

На підтвердження зазначеного свідчить наявність у військовому законодавстві (законодавстві у сфері оборони) низки окремих положень, які потребують узгодження як між собою, так і з відповідними положеннями Основного Закону України [5], а також потребують їх термінологічного, змістовного і техніко-юридичного доопрацювання з огляду на викладене нижче.

По-перше, відповідно до вимог статті 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] військовим командуванням надається право разом з органами виконавчої влади, військовими адміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану. Водночас нормами статті 8 цього Закону запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування

та військові адміністрації (в разі їх утворення), а органи виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування **лише залучаються до таких заходів**, що потребує відповідних узгоджень цих норм між собою. Проблеми неузгодженості між собою статей 3 та 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» приділив увагу Д. М. Ступак, зазначивши, що вони не повністю корелюються між собою та потребують законодавчого врегулювання, оскільки стаття 8 цього Закону провідну роль відводить військовому командуванню та військовим адміністраціям (у разі їх утворення) і лише передбачає залучення інших суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану [7, с. 194].

По-друге, відповідно до частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом з військовими адміністраціями (в разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану. Водночас частина третя статті 8 зазначеного Закону визначає, що запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану провадиться відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України типового плану запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, із чого слід зробити висновок, що законодавець для запровадження цих заходів заклав обтяжливий механізм його реалізації для військового командування та військових адміністрацій, від яких значною мірою залежатиме швидкість, а відповідно, й ефективність реалізації прийняття ними рішень під час ведення бойових дій. До проблем правового регулювання запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, зокрема в місцевостях, де ведуться бойові дії, також зверталися чимало авторів, серед яких М. М. Лобко, В. М. Семененко та В. Й. Фучко, котрі зазначають, що відповідні заходи покладатимуться безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (в разі їх утворення). До того ж, слід погодитися з авторами, що положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не встановлено, якими саме актами військове командування може самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати ті чи інші заходи правового режиму воєнного стану, що потребує відповідного врегулювання [8, с. 11].

По-третє, статтею 13 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях

у Донецькій та Луганській областях» [9] Верховна Рада України відповідно до пункту 9 частини першої статті 85 Конституції України схвалила **рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, прийняте ним відповідно до пункту 19 частини першої статті 106 Конституції України** [5] для відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях і забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Водночас норми статті 13 зазначеного Закону та пункту 19 частини першої статті 106 Конституції України не узгоджується з нормою частини першої статті 4 Закону України «Про оборону України» [10], де зазначено, що за аналогічних підстав **Президент України приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань**. Дослідженню питання порядку застосування норм військового законодавства в разі існування неузгодженості між нормами правового регулювання заходів відбиття збройної агресії була присвячена праця М. М. Прохоренко [11, с. 177], який схиляється до застосування норми Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», яка прийнята пізніше за норму Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. [6].

По-четверте, у статті 16 Закону України «Про Збройні сили України» [12], який визначає функції, склад Збройних Сил України, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними, повторюються норми Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [13], які стосуються прав військовослужбовців та питань соціального захисту їх та членів їхніх сімей. Водночас, як зазначає у своїй праці Ю. В. Кривенко, з думкою якого слід погодитися, «правові норми, які стосуються прав військовослужбовців, питань соціального захисту, дублюються в інших законах, які регулюють порядок створення та діяльності військових формувань в Україні, а в законодавстві, яке врегулює правовий статус осіб, які перебували чи перебувають у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, є прогалини, які потребують законодавчого врегулювання» [14, с. 168].

Далі з'ясуємо, що окремі положення Закону України «Про національну безпеку України» [15], які регулюють відносини у сфері національної безпеки та оборони держави, дублюють та не узгоджуються з окремими положеннями інших законодавчих актів, що призводить до виникнення певних правових колізій. Так, у багатьох приписах цього Закону, який визначив механізми керівництва у сфері національної безпеки та оборони, а також

унормував структуру і склад сектору безпеки та оборони, систему управління, координації та взаємодії його органів, вживаються схожі за змістом формулювання «у воєнній сфері» (пункт 12 частини 1 статті 1; частина 1 статті 15; абзац 1 і пункти 2, 3, 4 частини 2 статті 28), «у сфері оборони» (частини 2 і 6 статті 15; абзац 2 частини 3 та абзац 1 частини 4 статті 16), «у сферах оборони і військового будівництва» (абзац 1 і пункти 2, 3, 4 частини 2 статті 28). Уживання зазначених формулювань породжує певні труднощі в процесі організації діяльності органів військового управління, що створює проблемні питання ефективного регулювання відносин у сфері оборони та може стати перешкодою на шляху розробки кодифікації військового законодавства України. Із цього приводу Головне науково-експертне управління Верховної Ради України за результатами розгляду в першому читанні проекту Закону «Про національну безпеку України» 18 березня 2018 р. надало експертний висновок із зауваженнями, що «не є зрозумілим, чому у певному випадку вжите те чи інше формулювання. Невизначеність цих формулювань і плутанина з їх використанням є вкрай небажаною з огляду на те, що вони вживаються у законопроекті при визначенні повноважень і відповідальності органів військового управління та їх керівництва» [16].

Характерно, що Законом «Про національну безпеку України» в державі врегульовані суспільні відносини в галузях законодавства «Оборона» (300.000.000) та «Національна безпека» (310.000.000). Так, в Україні з метою забезпечення завдань з підвищення ефективності правового регулювання та реалізації програм законопроектних робіт наказом Міністерства юстиції України № 3/5 від 2 червня 2004 р. затверджений Класифікатор галузей законодавства України (далі – Класифікатор) [17], котрий визначив галузі законодавства, за якими здійснюється класифікація актів законодавства України й до якого входять дві зазначені вище галузі. Водночас у науковому середовищі існують різні погляди на проблематику існування класифікацій галузей законодавства, яку слід окремо дослідити. Так, В. В. Шульгін висловлює думку щодо «необґрунтованої відсутності у Класифікаторі узагальненої синтетичної назви такої комплексної галузі національної системи законодавства, як військове законодавство України, яка генетично пов'язана із зазначеною системою актів і налічує не менше як 30 законів, 800 нормативно-правових актів на рівні Президента України, Кабінету Міністрів України тощо, а відсутність у Класифікаторі галузі законодавства “військове законодавство України” не відповідає сучасній системі нормативно-правових актів військової сфери суспільних відносин» [1, с. 224].

Отже, можна припустити, що на сьогодні припинення в державі організації роботи з класифікації актів законодавства, неналежний фаховий рівень підготовки осіб під час здійснення законопроектних робіт та відсутність у Класифікаторі важливої галузі законодавства «війсь-

кове законодавство», до якого слід віднести законодавчі акти, предмети регулювання яких значно ширше за ті, що входять до галузі «Оборона» (300.000.000), стали причиною появи в законодавчих актах дублювання окремих положень та множинних формулювань, зокрема в Законі «Про національну безпеку України».

Слід також зазначити, що низка положень згаданого Закону, якими врегульовані відносини галузей законодавства «Оборона» (300.000.000) та «Національна безпека» (310.000.000), на нашу думку, потребує певного узгодження з Основним Законом України та відповідними положеннями військового законодавства, а також їх термінологічного, змістовного, техніко-юридичного доопрацювання з огляду на таке.

По-перше, положеннями статті 15 Закону «Про національну безпеку України» [15], статті 10 Закону України «Про оборону України» [10] та статті 10 Закону України «Про Збройні Сили України» [12] надані повноваження різним суб'єктам владних повноважень затверджувати Положення про Міністерство оборони України, а саме: **Законом «Про національну безпеку України» – Кабінету Міністрів України, а Законами «Про оборону України» та «Про Збройні Сили України» – Президенту України.** Водночас згідно із частиною 3 статті 15 Закону «Про національну безпеку України» на сьогодні є **чинним** Положення про Міністерство оборони України, затверджене **постановою Кабінету Міністрів України № 671** від 26 листопада 2014 р. (у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 730 від 19 жовтня 2016 р.) [18]. Отже, з указаними приписами Закону «Про національну безпеку України» слід узгодити положення частини 3 статті 10 Закону України «Про оборону України» та частини 3 статті 10 Закону України «Про Збройні Сили України», де зазначено, що положення про Міністерство оборони України **затверджує Президент України.**

По-друге, визначені у статті 13 Закону «Про національну безпеку України» повноваження Президента України фактично дублюють положення пунктів 10, 14, 17, 18, 19, 20, 21 статті 106 Конституції України, статті 7 Закону України «Про Збройні Сили України», статті 6 Закону України «Про оборону України».

По-третє, положення пункту 19 частини першої статті 106 Конституції України надають повноваження Президенту України вносити до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та в разі збройної агресії проти України приймати рішення **про використання Збройних Сил України** та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Водночас конструкція норми пункту 12 частини першої статті 13 Закону «Про національну безпеку України», на відміну від конституційної норми, надає повноваження Президенту України в разі збройної агресії проти України приймати рішення **про застосування Збройних Сил України** та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, що потребує приведення його у відповідність до Основного Закону України.

Відповідно до множинності висвітлених недоліків військового законодавства (законодавства у сфері оборони) можна виокремити основні причини, що сприяли цьому процесу, та погодитися з думкою В. П. Тютюнника та В. К. Горовенка, які вказали, що «стан законодавства у сфері оборони слід вважати незадовільним, а саме законодавство є множинним, несистематизованим, застарілим, недосконалим, недостатньо узгодженим та значною мірою суперечливим, у якому багато правових прогалин і велика кількість серйозних проблем. Головне – це законодавство не відповідає сучасним зовнішньо- та воєнно-політичним, військовим, воєнно-економічним та іншим реаліям, а також не забезпечує належного виконання завдань щодо підвищення обороноздатності держави, проведення оборонної реформи та реалізацію курсу України на вступ до НАТО» [19, с. 21].

Отже, до основних причин, що призвели до незадовільного стану та певного розбалансування військового законодавства (законодавства у сфері оборони), від моменту проголошення незалежності України слід віднести:

1) постійну зміну векторів руху від початку становлення держави щодо реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, що призвело до відсутності системності дій відповідних державних інституцій та недосконалості основних стратегічних документів у сфері національної безпеки та оборони, а також до помилкового визначення загроз національним інтересам держави та відповідних заходів з метою реагування на них. Як свідчать історичні події та проведений аналіз національного законодавства, не існувало постійної та єдиної державної позиції стосовно векторів руху держави. За каденції попередніх Президентів України вони були кардинально протилежними, а відповідно, змінювався і зміст нормативно-правового регулювання основних стратегічних документів;

2) постійну зміну форм державного правління з парламентсько-президентської до президентсько-парламентської республіки з відповідними змінами до Основного Закону України та наповнення інституту президентства України ширшим обсягом владних повноважень, у результаті запровадження відповідної державної політики. Унаслідок цих змін зазначена подільність форм влади протягом десятиліть викликала проблему підзвітності. Звідси постає запитання: якщо законодавчо закріплені норми щодо повноважень нечіткі або дублюються, то чи знайдуться відповідальні особи за результати проведеної політики? Водночас постійна зміна форм державного правління та розмита відповідальність ускладнюють оцінювання політиків виборцями. Так, керівництво зовнішньополітичною діяльністю та у сферах національної безпеки та оборони держави відповідно до статті 106 Конституції України покладене на Президента України, а визначення засад зовнішньої політики належить до повноважень Верховної Ради України (ст. 85 Конституції України). Тут слід наголосити, що формування напряму

зовнішньої політики держави, національної безпеки та оборони повинно бути монолітним та єдиним із чітко визначеними дефініціями та нормами, що врегульовують відносини на законодавчому рівні;

3) ставлення Російської Федерації до України як до фрагменту розпаду Російської імперії, що є основним напрямом її зовнішньої політики в упровадженні та формуванні ідеї єдності та нерозривності України з колишнім Радянським Союзом. Найбільш значущими та рушійними заходами РФ з реалізації зазначеної політики в умовах ведення збройної агресії проти України на сьогодні є значний довготривалий пропагандистський та інформаційний вплив та дискредитація органів державної влади України;

4) вилучення адміністративним шляхом, без жодних наукових обговорень, наказом ВАК України № 586 від 28 листопада 2000 р. з Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, галузі науки «Військове право, військові проблеми міжнародного права» (шифр галузі 20.02.03) [3]. Неналежна увага з боку держави до проведення наукових досліджень з питань теоретичної розробки військово-правової проблематики суспільних відносин у сфері оборони призвело до низької якості законодавчих актів у сфері оборони;

5) відсутність у державі, попри відкрити збройну агресію Російської Федерації у 2014 р., уповноваженого та спеціалізованого національного органу (інституту, структури), який би комплексно й системно займався відпрацюванням ідеї та стратегічної ініціативи вдосконалення та систематизації військового законодавства, котра на сьогодні змогла би трансформуватись у форму Стратегії розвитку військового законодавства (законодавства у сфері оборони України) та містила б чіткі заходи з її реалізації, як приклад – Стратегія національної безпеки України.

Висновки

1. Дослідження окремих положень актів військового законодавства показало існування значної кількості дублювання їхніх норм, неузгодженостей і суперечностей, що є передумовою для початку розробки кодифікації законодавства у сфері оборони держави.

2. Перед початком запровадження процесу кодифікації законодавства у сфері оборони потрібно на міжвідомчому рівні провести комплексний аналіз його норм з метою узгодження положень усіх чинних актів військового законодавства між собою із залученням кращих фахівців сектору безпеки та оборони держави, а також науково-педагогічного кадрового потенціалу провідних вузів і наукових установ України.

3. Нагальною потребою на сьогодні є необхідність створення в державі уповноваженого та спеціалізованого національного органу (інституту, структури) з метою розроблення Стратегії розвитку військового законодавства

(законодавства у сфері оборони України) та його кодифікації з комплектуванням його фахівцями юридичних спеціальностей у сфері національної безпеки та оборони, а також науково-педагогічним кадровим потенціалом провідних вузів та наукових установ України.

Перспектива подальших досліджень полягає насамперед у вдосконаленні та систематизації військового законодавства (законодавства у сфері оборони України), результатом якої може стати Стратегія розвитку військового законодавства (законодавства у сфері оборони України) та його кодифікації, що є справді надзвичайно важливим завданням, яке стоїть перед державою та вітчизняною наукою військового права в умовах довготривалого збройного конфлікту. Наявність великої кількості правових норм, які регламентують діяльність у сфері оборони, природно вимагає їх об'єднання та уніфікації в межах окремих (комплексних) законодавчих актів, що регулюють відносини у сфері оборони.

Перелік літератури

1. Шульгін В. В. Реалізація військового законодавства України: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права / В. В. Шульгін; ВІКНУ. – К., 2017. – 285 с.
2. Шопіна І. М. Актуальні проблеми сучасного стану розвитку воєнного (військового) права як науки і навчальної дисципліни [Електронний ресурс] / І. М. Шопіна, О. О. Гушнін // Форум права. – 2017. – № 2. – С. 144–148. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_2_24.
3. Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань [Електронний ресурс] : наказ Вищої атестаційної комісії України № 586 від 28 листопада 2000 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-00#Text>.
4. Шопіна І. М. Побудова системи військового права України / І. М. Шопіна // Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє : зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. Секція 7. Актуальні проблеми військового права. – Ч. 2 : 29 листопада 2019 р. – К. : ВІКНУ, 2019. – С. 96–99.
5. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Про правовий режим воєнного стану [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
7. Ступак Д. Б. Теоретико-правові проблеми правового режиму воєнного стану / Д. Б. Ступак // Актуальні проблеми правового регулювання особливого періоду : зб. мат. наук.-практ. сем. : 27 березня 2020 р. – К., 2020. – С. 192–195.
8. Лобко М. М. Деякі аспекти правового режиму воєнного стану в Україні: порядок введення та припинення дії / М. М. Лобко, В. М. Семененко, В. Й. Фучко // Зб. наук. праць ЦВСД НУОУ. – 2019. – № 2 (66). – С. 6–13.
9. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.
10. Про оборону України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
11. Прохоренко М. М. Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України / М. М. Прохоренко // Актуальні проблеми правового регулювання особливого періоду : зб. мат. наук.-практ. сем. : 27 березня 2020 р. – К., 2020. – С. 174–177.
12. Про Збройні сили України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
13. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
14. Кривенко Ю. В. Військовослужбовець та доброволець: правовий і соціальний захист / Ю. В. Кривенко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2019. – № 3 (28). – Т. 1. – С. 166–170.
15. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
16. Висновок на проект Закону України «Про національну безпеку України» : від 14.03.2018 [Електронний ресурс] / Головне науково-експертне управління. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63531&pf35401=449551>.
17. Класифікатор галузей законодавства України [Електронний ресурс] : затверджено наказом Міністерства юстиції України № 43/5 від 2 червня 2004 р. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04#Text.
18. Положення про Міністерство оборони України [Електронний ресурс] : затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 671 від 26 листопада 2014 р. (у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 730 від 19 жовтня 2016 р.). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>.
19. Тютюнник В. П. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування [Електронний ресурс] / В. П. Тютюнник, В. К. Горovenko // Наука і оборона. – 2018. – № 1. – С. 18–22. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2018-2-1-18-22>.